

УДК 347.73

В. М. ЮРАХ

**ПРО РОЗСУДЛИВІСТЬ У ЗАКОНОДАВЧОМУ ТЛУМАЧЕННІ
ДЕФІНІЦІЇ «ГРОШОВИЙ АГРЕГАТ»**

Розглянуто термін «фінанси». Розтлумачено відмінність дефініцій «гроші» та «фінанси». Здійснено дослідження дефініції «грошовий агрегат». Запропоновано: тлумачення терміну «гроші»; внесення до Податкового кодексу України категорії «грошовий агрегат».

Ключові слова: фінанси, гроші, грошовий агрегат, грошова маса, грошовий обіг, грошова база.

Юрах В.М. О благоразумии в законодательном толковании дефиниции «денежный агрегат»

Рассмотрен термин «финансы». Разъяснено отличие дефиниций «деньги» и «финансы». Осуществлено исследование дефиниции «денежный агрегат». Предложено: толкование термина «деньги»; внесение в Налоговый кодекс Украины категории «денежный агрегат».

Ключевые слова: финансы, деньги, денежный агрегат, денежная масса, денежное обращение, денежная база.

Yurakh Vitaliy. Prudence in the statutory definition definitions «monetary aggregates»

In the article the term "finance". Interpreted different definitions of "money" and "finance". Research of the definition of "monetary aggregate" Proposed: interpretation of the term "money"; introduction of the Tax Code of Ukraine category "monetary aggregate".

Key words: finance, money, monetary aggregate, money supply, money circulation, the monetary base.

Багато складових елементів механізму державного управління в Україні характеризуються сьогодні як такі, що гальмують суспільний розвиток, організуючий вплив яких на суспільні процеси не задовольняє потреби динамічного розвитку громадянського суспільства. Це стосується і фінансового права. Нагальна проблема трансформації системи якого постала в Україні. Ця якісно нова система має ґрунтуватися на принципах правової, соціально-орієнтованої демократичної держави.

© ЮРАХ Віталій Михайлович – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка

Сучасний розвиток науки фінансового права ґрунтується на тому, що держава і суспільство не лише взаємодіють між собою, але й обслуговують одне одного. З цього випливає, що вдосконалення фінансового права відбувається шляхом надання йому дедалі більш чітких організаційно-правових форм і поліпшення адміністративних процедур. Необхідність дослідження і всебічного аналізу сутності міждисциплінарних фінансово-правових відносин зумовлена також появою нових термінів також в адміністративному праві, наприклад таких як адміністративний договір, управлінські послуги тощо, які привносять у правове поле нові приватно-правові елементи.

Потребу врегулювання суспільних відносин у бюджетній та фінансовій сфері взагалі досліджували в своїх фундаментальних роботах науковці: С.І. Іловайський, В.А. Лебедев, І.Х. Озеров, Ю.А. Ровинський, М.А. Смирнов, В.Н. Твердохлебов.

Дослідження проблем визначення фінансових правовідносин та їх змісту здійснили Л.К. Воронова, О.М. Горбунова, М.А. Гуревич, О.О. Дмитрик, М.В. Карасьова, П.С. Пацурківський, Ю.А. Ровинський, Н.І. Хімічева, С.Д. Ципкін та ін.

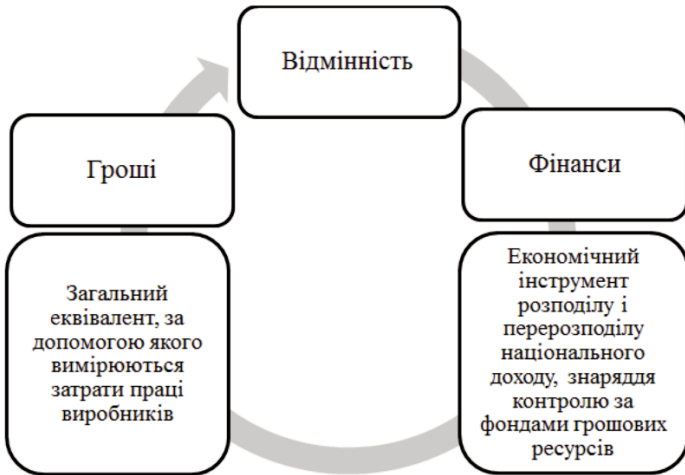
Більшість відомих автору науковців у працях, присвячених проблемам визначення фінансових правовідносин та їх змісту, не досліджували тлумачення дефініції «грошовий агрегат». Автор ставить за мету в цій публікації запропонувати законодавцю тлумачення дефініції «грошовий агрегат», що передбачає перспективу порозуміння з іноземними колегами у сфері фінансово-правових відносин.

Держава, реалізуючи відповідні права й обов'язки, при здійсненні фінансової діяльності заінтересована в створенні саме фондів фінансових ресурсів, оскільки має справу не тільки з грошима, а й з іншими грошовими активами¹.

Фінансові відносини завжди пов'язані з формуванням грошових фондів, які набувають форми фінансових ресурсів. Тому залежно від правового режиму фінансові ресурси, як і фінанси, розмежовуються на публічні та приватні. Публічні фінансові ресурси акумулюються на рівні різних ланок бюджетної системи, приватні ж належать підприємствам та господарським організаціям недержавної форми власності².

Особливості фінансово-правових норм у врегулюванні такого виду суспільних відносин полягають у тому, що вони: 1) завжди мають державно-владний характер; 2) наділені імперативністю, що не дозволяє суб'єктам фінансово-правових відносин змінювати приписи держави та умови норм; 3) безпосередньо визначають поведінку суб'єктів фінансово-правових відносин і не ставлять цю поведінку в залежності від їхньої згоди³.

Формами вираження імперативності правових норм є категоричність припису, визначеність кількісних (строки, розміри, періодичність, частки, відсотки тощо) та якісних (перелік видів майна, опис передбачених дій і порядок їх виконання тощо) умов застосування і способу реалізації правової норми, заборона інших, ніж передбачено, дій.

Мал. 1. Відмінність грошей від фінансів

Цікавим в теперішній час є те, що сучасна фінансова наука не дає однозначної відповіді щодо суті фінансів. Тим більше, що багатогранність фінансів дає можливість вивчати їх з позицій різних рівнів, у тому числі загальної теорії фінансів, економіки, менеджменту, права тощо⁴.

Потрібно враховувати, що основними ознаками терміну є: системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі. Зазначені ознаки наявні тільки в конкретних терміносистемах, але за їх межами термін втрачає вказані характеристики і стає загальноживаним словом⁵.

Так, з XVII ст. термін «фінанси» стає міжнародним і застосовується для визначення відносин, пов'язаних з прибутками і видатками держави⁶.

Існують дві найпоширеніші версії походження терміну «фінанси». Згідно з першою, він походить від лат. *finantia* – закінчити, врегулювати суперечку (грошову). За другою, цей термін походить від фр. *finance* – обов'язкова сплата грошей або грошовий платіж.

Важливим є акцент А.Г. Зюнькіна на відмінності грошей від фінансів⁷, проте навряд чи можна вважати тлумачення ним цих дефініцій остаточним. (див. мал. 1)

Отже, фінанси – це не просто гроші, доходи або видатки. Фінанси – це сукупність відносин, що мають розподільчий характер і опосередковуються через доходи й видатки громадян і юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності, фінансово-кредитних установ, держави, міжнародних фінансових організацій тощо. Фактично гроші виступають інструментом фінансових відносин⁸.

Крім того, у наш час грошима є все, що виконує їх функції: міри вартості, засобу обігу, засобу утворення скарбів, засобу платежу, світових грошей. Перша функція грошей полягає у тому, що вони слугують матеріалом для вираження вартості всіх інших товарів⁹.

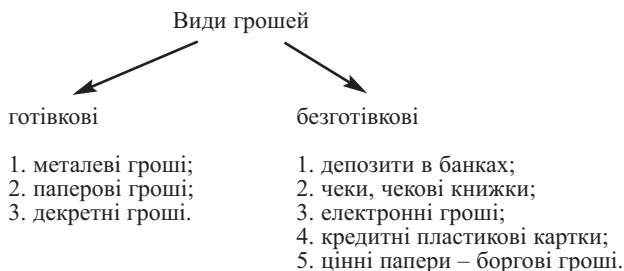
Ключовим показником є грошова маса, яка включає в себе не тільки надруковані і випущені в обіг гроші. Під грошовою масою слід розуміти всю сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент.

Найбільшу складність має структуризація грошової маси за першим критерієм, оскільки немає однозначного розуміння ступеня ліквідності кожного її елемента, як і немає чіткого розмежування між власне грошима і високоліквідними фінансовими активами, які вже не є грошима. За цим критерієм наука і практика виділяють кілька елементів грошової маси, комбінацією яких можна визначати різні за складом і обсягом показники грошової маси, що називаються грошовими агрегатами¹⁰. Тобто, якщо показник грошової маси неоднорідний за своєю ліквідністю, то його ділять на грошові агрегати.

Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, яка характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності. Кількість агрегатів, які використовуються в статистичній практиці окремих країн, не однакова, що пояснюється істотними відмінностями в елементному складі грошової маси, у спектрах активів, які розглядаються в національній практиці як гроші, переслідуючи мету використання грошової маси в регулятивних цілях¹¹.

Грошові агрегати – види грошей та грошових коштів, що відрізняються один від одного ступенем ліквідності (можливістю швидкого перетворення в готівку). Ці агрегати є показниками структури грошової маси і формуються з різних частин грошового обігу.

Грошовий обіг – це рух грошей при виконанні ними своїх функцій у готівковій та безготівковій формах¹² (див. мал. 2)

Мал. 2. Види грошей

Закон грошового обігу встановлює кількість грошей, необхідних для виконання ними функцій обігу і засобу платежу.

Рівняння Фішера: $MV = PO$, $M = PV / V$,

де V – швидкість обігу, M – грошова маса.

Кількість грошей знаходиться в прямій залежності від їх кількості та рівня цін проданих товарів і в зворотній залежності від швидкості обігу грошей.

В економічній теорії виділяються такі агрегати грошової маси:

M_0 – готівка в обігу за межами кредитних організацій;

M_1 – фінансові активи, які можуть бути негайно задіяні для здійснення розрахунків; M_0 + чеки, вклади до запитання, гроші на розрахункових рахунках;

M_2 – утворюється шляхом складання агрегату M_1 і найбільш поширених видів строкових вкладів (M_1 + вклади на ощадних рахунках);

M_3 – утворюється шляхом обліку агрегату M_2 і деяких видів великих термінових вкладів та строкових угод про зворотне випуск; M_2 + депозитні сертифікати, облігації державної позики, казначейські ощадні облігації, комерційні папери;

M_4 – M_3 + негрошові ліквідні активи, що зберігаються в банківських сейфах. Прикладом може служити історія з продажем на початку минулого століття картини Казимира Малевича "Чорний квадрат";

L – найбільш широкий з усіх грошових агрегатів, узагальнюючий всі грошові кошти та фінансові активи (готівка, чеки, вклади, цінні папери, всі попередні агрегати включаються до L)¹³.

Найчастіше використовується M_1 – гроші для угод, M_2 .

Варто звернути увагу на те, що протягом більшої частини ХХ в. (до 90-х рр..) Агрегат M_1 розглядався як найбільш точний вимірювач грошової маси. Проте в даний час з розвитком кредитних відносин стала більш очевидною залежність ключових параметрів національної економіки від агрегату M_2 , який і розглядається в даний час як найважливіший об'єкт грошово-кредитної політики.

«Квазі – гроші» = M_2 – M_1 -майже гроші, квазі-грошова готівка, керована банками і казначейством (строкові вклади, депозитні рахунки грошового ринку).

Грошові агрегати представляють собою ієрархічну систему – кожний наступний агрегат включає в свій склад попередній¹⁴. Найвищу ліквідність має грошовий агрегат M_0 (готівка), ліквідність M_1 нижче, ніж M_0 , але вища, ніж M_2 , оскільки вклади до запитання мають бути повернені вкладнику за його заявою, а строкові вклади можуть використовуватися банком на свій розсуд протягом усього терміну вкладу і повертаються вкладнику тільки після закінчення цього терміну.

Грошові агрегати M_0 , M_1 , M_2 і M_3 офіційно прийняті, наприклад, в США. Однак в Економікс К. Макконнелл і С. Брю під власне грошима розуміють лише агрегат M_1 ¹⁵. Такої позиції дотримуються і більшість еко-

номістів. Адже: по-перше, прямо всі функції грошей виконують тільки готівкові та безготівкові гроші (M1); по-друге, розширення грошової маси за критерієм достатньої ліквідності цінностей можна продовжувати і далі, додаючи до неї і інші об'єкти, порівняно легко реалізовані, що робить саме явище грошей вельми розпливчастим і невизначеним; по-третє, в різних країнах виділяють дещо відмінні один від одного агрегати "майже грошей"; по-четверте, звертаю увагу на те, що в США, визначення самих грошових агрегатів M2 і M3 періодично переглядається Федеральною резервною системою (далі ФРС), що робить розширювальну дефініцію грошей ще більш аморфною. Крім того, саме в США додавання M0, M1, M2, і M3, визначає грошовий агрегат, який символічно позначається L, в який включають M3 плюс високо ліквідні активи (ощадні облигації і короткострокові зобов'язання казначейства)¹⁶.

Правовий статус ФРС визначений Законом про ФРС у вигляді особливої фінансової установи, що об'єднує риси як незалежної юридичної особи, так і публічного державного агентства. Незалежність емісійного центру від уряду пояснюється прагненням забезпечити баланс між платниками податків і урядом (що знаходяться в стосунках «наймача» і «підрядчика»), а також банківською системою, що історично склалася в США, і запобігти можливості використання грошової емісії в короткострокових інтересах уряду США (наприклад, для покриття дефіциту бюджету). У 1982 році суд центрального округу штату Каліфорнії виніс постанову у справі «Джон Люїс проти Сполучених Штатів», в якому визначив, що Федеральні резервні банки, що входять в структуру ФРС, не є установами, до яких можуть бути пред'явлені позови приватних осіб згідно із законом про позови до державних організацій і службовців (Federal Tort Claims Act). Дана постанова суду відноситься до практики застосування закону Federal Tort Claims Act до Федеральних резервних банків і не виносить жодного визначення відносно статусу ФРС в цілому¹⁷.

В інших державах кількість грошових агрегатів не є завжди однаковою. Так, для порівняння Японії та Німеччини з Україною, вкажемо, що в них для визначення грошової маси використовують три грошових агрегати¹⁸.

Через Глосарій банківської термінології НБУ розтлумачено поняття «грошові агрегати» (monetary aggregate) як зобов'язання депозитних корпорацій перед іншими секторами економіки, крім сектору загального державного управління та інших депозитних корпорацій. Там же вказано про те, що складовими грошового агрегату є фінансові активи у формі готівкових коштів у національній валюті, переказних депозитів, інших депозитів, коштів за цінними паперами, крім акцій, що емітовані депозитними корпораціями та належать на правах власності іншим фінансовим корпораціям, нефінансовим корпораціям, домашнім господарствам та некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства. Залежно від зниження ступеня ліквідності фінансові активи групують у різні грошові агрегати M0, M1, M2 та M3. Грошовий агрегат M0 включає готівкові кошти в

обігу поза депозитними корпораціями. Грошовий агрегат М1 – грошовий агрегат М0 та переказні депозити в національній валюті. Грошовий агрегат М2 – грошовий агрегат М1 і переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити. Грошовий агрегат М3 (грошова маса) – грошовий агрегат М2 та цінні папери, крім акцій¹⁹.

Оскільки НБУ в методологічному коментарі вказує на те, що «офіційні резервні активи складаються відповідно до методології, викладеної в Керівництві МВФ «Міжнародні резерви та ліквідність в іноземній валюті. Форма надання даних: керівні принципи» (2001)»²⁰ порівняємо тлумачення термінів з оригіналом «керівництвом», а саме з «International Reserves and Foreign Currency Liquidity: Guidelines for a Data Template (Guidelines) issued in 2001»²¹.

Встановимо, що у вказаній вище книзі термін «monetary aggregate» не вживається. Сто десять разів вживається термін «monetary authorities»-монетарна влада. Стосовно ж терміну «Aggregate short and long positions», який автор перекладає як «сукупні короткі та довгі позиції», то його вжито – чотири рази.

З огляду на те, що «грошова база – сукупність зобов'язань Національного банку України в національній валюті, що забезпечують зростання грошових агрегатів та кредитування економіки. Грошова база є показником бази фінансування, яка є основою для формування грошових агрегатів, а не самим грошовим агрегатом. Грошова база включає готівкові кошти, випущені в обіг Національним банком України, і переказні депозити в національній валюті в Національному банку України. До готівкових коштів в обігу належать банкноти та монети, емітовані Національним банком України, за винятком банкнот і монет у сховищах Національного банку України, касах і банкоматах установ Національного банку України. До переказних депозитів належать зобов'язання Національного банку України за коштами на кореспондентських рахунках, коштами обов'язкових резервів та іншими коштами на вимогу інших депозитних корпорацій, а також коштами на рахунках інших фінансових корпорацій, нефінансових корпорацій та домашніх господарств (працівників Національного банку) у національній валюті в Національному банку України»²², можна вказати на низьку компетентність авторів цього документу. Оскільки у визначення «грошової бази» віднесено кошти на рахунках домашніх господарств (працівників Національного банку) у національній валюті в Національному банку України.

Автор не має економічної світи, проте навіть з відсутністю спеціальних знань можна звернути увагу на чималу диспропорцію в тлумаченні дефініції «грошовий агрегат» між фахівцями юристами та економістами, це не враховуючи іноземний статус учасника дискусії.

І наостанок – про основний постулат вчення Г. Кнаппа, заснований на властивості грошей як платіжного засобу. В ньому підкреслено головну роль державної влади при створенні грошової системи²³. Тобто, цей постулат заперечує за грошима функцію особливого товару.

Підсумовуючи викладене вище, спробуємо запропонувати таке:

По-перше, необхідно законодавчо розтлумачити термін «гроші – це будь-який об'єкт або унормований запис, який, як правило, приймається в якості оплати за товари і послуги та погашення заборгованості в тій чи іншій країні за встановлених МВФ, Європейським центральним банком і Світовим банком соціально-економічних умов».

По-друге, слід внести в підпункт 14.1.40 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України такі зміни: «грошовий агрегат – категорія, яка має ієрархічну систему для вимірювальних загальної вартості грошової маси в економіці та впливу операцій на відкритому ринку, таких, як зміна облікової ставки або умов торгівлі цінними паперами. Грошовий агрегат: М0 – металеві та паперові гроші, М1 – М0 плюс депозити до запитання, дорожні чеки, гроші на розрахункових рахунках, переказні депозити в національній валюті. Правила здійснення розрахунків грошових агрегатів М2 і М3 періодично встановлюється – Національним банком України з урахуванням останніх стандартів Федеральної резервної системи, МВФ, Європейського центрального банку і Світового банку та відповідно до законодавства України; для фінансових установ – державним органом, визначеним законом.

1. *Дмитрик О.О.* Зміст та класифікація фінансових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Дмитрик О.О. – Х., 2003. – С. 76. 2. *Нестеренко А.С.* Правові засади формування та використання місцевих фінансових ресурсів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 / А.С. Нестеренко. – Одеса, 2004. – С. 8 3. *Абрамчук Л.Я.* Финансовое право Республики Беларусь [Електронний ресурс] / Абрамчук Л.Я. – Гродно, 2013. – Режим доступу : http://ebooks.grsu.by/fin_pravo/tema-3-finansovo-pravovye-normy-i-finansovye-pravootnosheniya.htm (12.07.2014). 4. *Орлюк О.П.* Финансовое право : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Орлюк Л.П. – К., 2003. – Режим доступу : <http://www.ebk.net.ua/Book/FRavo/01-05/11011.htm> (12.07.2014). 5. *Українська мова*: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), Зяблюк та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с. 6. *Опря А.Т.* Финансовое право : навч. посіб. / Опря А.Т. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 248 с. 7. *Зюнькін А.Г.* Финансовое право: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Зюнькін А.Г. [4-те вид. допов.]. – К.: МАУП, 2007. – С. 7. 8. *Орлюк О.П.* Цит.праця. 9. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп.ред.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998 – Т.1: А-Г. – С. 650. 10. *Грошова маса*. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Грошова маса](http://uk.wikipedia.org/wiki/Грошова_маса) (12.07.2014). 11. Там само. 12. *Юридична енциклопедія*. – С. 651. 13. *Кривонос Ю.Е.* Экономическая теория: конспект лекций / Кривонос Ю.Е. – Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2009. – 306 с. 14. *Денежный агрегат*. Словари и энциклопедии на Академике // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/891965> (12.07.2014) 15. *Экономикс*: Принципы, проблемы и политика: в 2-х т. – Т.1 / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; пер.с англ. – Таллинн, 1995. – С. 267. 16. *Бутук А.И.* Экономическая теория. Законы денежного обращения [Електронний ресурс] / Бутук А.И. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/13340203/politekonomiya/zakony_denezhnogo_obrascheniya (12.07.2014). 17. *Федеральна резервна система*. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Федеральна резервна система](http://uk.wikipedia.org/wiki/Федеральна_резервна_система) (12.07.2014). 18. *Економічна енциклопедія*: у 3 т. – Т. 1. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – 864 с. 19. *Грошові агре-*

гати. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123272 (12.07.2014). **20.** *Методологічний коментар* // Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 10. – С. 1–82. **21.** International Reserves and Foreign Currency Liquidity: Guidelines for a Data Template (Guidelines) – International monetary fund, 2001. – 98 с. **22.** *Методологічний коментар* // Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 10. – С. 12-13. **23.** *Кнапп Г.Ф.* Очерки государственной теории денег. Деньги. Денежная система. – Одесса, 1913. – 59 с.

УДК 347.73:336.7

М. А. ПОЖИДАЄВА

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Розглянуто правову природу електронних грошей. Проаналізовані науково-практичні підходи до розуміння сутності електронних грошей. Дано авторське визначення електронних грошей. Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: електронні гроші, платіжний інструмент, електронний платіжний засіб, грошове зобов'язання емітенту.

Пожидаева М. А. Научно-аналитический подход к пониманию правовой природы электронных денег

Рассмотрена правовая природа электронных денег. Проанализированы научно-практические подходы к пониманию сущности электронных денег. Дано авторское определение электронных денег. Сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: электронные деньги, платежный инструмент, электронное платежное средство, денежное обязательство эмитента.

Pozhydaeva Maria. The scientific and analytical opinion to understanding the legal character of electronic money

The article describes the legal character of electronic money. It analyses scientific and practical opinions to understanding the nature of electronic money. Author's definition of electronic money is given. It suggests ways of improvement of the current Ukrainian legislation.

Key words: electronic money, payment instrument, electronic payment means, the monetary obligation of the issuer.

З розвитком Інтернет-бізнесу відбувається поступове зростання та розширення послуг платіжної інфраструктури: з'являються зручні схеми розрахунків за допомогою систем електронних грошей. З кожним роком в Україні дедалі більшого поширення серед споживачів набуває застосування електронних грошей при оплаті ними замовлених товарів (послуг) у

© ПОЖИДАЄВА Марія Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ